БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1965 ч.
ИЮНЬ
29
ВТОРНИК
№ 151 (6168).

Өртээ 2 көп.

Чуртталга бажыңнарының септелгезин—Советтерниң контролюнга

Кижи дугайында, кижиниң негелде, хереглелин хандырар дугайында сагыш салыышкын социалистиг ниитилелдиң хоойлузу болуп турар. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак совет кижилерниң амыдырал чуртталгазы өөрүшкүлүг, чаагай болзун дээш бүгү-ле чүвени кылып турар.

Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидериниң, амыдырал чуртталгазын экижидериниң чугула негелдези болза чуртталга бажыңнарының айтырыын чуртка шиитпирлээри болуп турар. Бистиң чурттуң күчүзүн быжыглаар болгаш чоннуң амыдырал деңнелин бедидер дугайында ленинчи сагыш салыышкынның чайынналчак илерединишкини—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязының шиитпирлери болуп турар. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планында капитал тудугнуң өзүлдези, чонну чуртталга бажыңнары-биле хандырары көрдүнген.

Чуртталга бажыңнарының тудуунга акша-хөреңгилерни үндүрүп бээри чыл келген тудум-на көвүдеп турар. Чуртталга фондузунга чаагайжыды туткан чаа бажыңнар чыл бүрүде немежип турар. Ол дугайында чижекти Тывадан көрүп болур. Чүгле сөөлгү үш чылдарның иштинде безин ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң муң-муң өг-бүлелери чаагайжыды туткан бажыңнарда чаа квартираларны алган ийикпе боттарының чуртталгазын экижиткен.

Чуртталга бажыңнарының чаа капитал тудуун чорудары-биле кады чуртталга ажыл-агыйның кол фондузу болур эрги чуртталга бажыңнарын эки байдалга тургузарынче улуг кичээңгейни көрүндүрүп турар. Чыл бүрүде бистиң республиканың чер-чер Советтеринге чуртталга фондузунуң капитал септелгезин чорудары-биле хөй акша-хөреңгилерни үндүрүп берип турар. 1965 чылда чүгле Кызыл хоорайда чуртталга бажыңнарының капитал септелгезинге 300 муң рубльди үндүрүп бергенин чугаалаарга-ла четчир. Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран хоорайларга болгаш республиканың район төптеринге чуртталга бажыңнарының септелгезиниң талазы-биле улуг ажылдарны чорудар ужурлуг.

Райкүүскомнарның хүлээлгези болза, чуртталга бажыңнарының септелгезинге үндүрүп берген акша-хөреңгилерни ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглап, септелгениң бедик шынарын хандырарында болур. Эрткен чылдарда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чуртталга бажыңнарын кышка белеткээр талазы-биле улуг ажылды элээн райкүүскомнар чоруткан. Каа-Хем райкүүскомнуң ажылының эки талалыг дуржулгазын кандыг-даа янзы-биле нептередири чөптүг. Ында чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң планын бүрүн күүсеткен, үндүрүп берген акша-хөреңгилерни шиңгээдип алган. Ажыл-херектиң чедиишкинин райкүүскомнуң болгаш суурларда көдээ Советтерниң оперативтиг удуртулгазы шиитпирлээн. Бүгү улустуң бо ажыл-херээнге чер-чер Советтериниң депутаттарын, бүгү хөй-ниитини киириштирген, олар тудугжуларга болгаш септелге ажылчыннарынга боттуг дузаламчыны көргүскеннер.

Бо чылын чуртталга бажыңнарының септелгезин база-ла багай эвес чорудуп турар. Баа-Хем биле Бии-Хем райкүүскомнар септелгениң чорудулгазынга кошкаш дивес контрольду боттандырып турар.

Ынчалза-даа чамдык черлерде ажыл-херектиң байдалы ырактала ындыг эвес болуп турар. Кызыл хоорайда чуртталга бажыңнарының септелгезин дендии багай организастап турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чүс-чүс өг-бүлелери чурттап турар 23 бажыңнарны план ёзугаар септээр ужурлуг турган. А бо үеде чүгле 8 бажыңнарны септеп турар болгаш өскелериниң септелгезин мынчага чедир эгелевээн. Септелге ажылдарының кол күүсекчизи болза «Коммунтудугнуң» тудуг-септелге эргелели болуп турар. Ол организация септелге ажылдарын 285 муң рубль түңге күүседир ужурлуг. Ам чүгле 90 муң рубль шиңгээттинген. Чуртталга бажыңнарының септелгезиниң талазы-биле ажылда кол четпестер болза күш-ажылдың багай организастыы, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кудузу, септелге ажылдарының шынарының ам-даа багай болуп турары болур. Планны чедиишкинниг күүседир төлээде, ол четпестерни чайладыр ужурлуг.

Чөөн-Хемчик биле Барыын-Хемчик райкүүскомнар септелге ажылын мырыңай четпес удуртуп турар. План ёзугаар капитал септелгени чорудар ужурлуг дыка хөй бажыңнар септеттинмээн, ол сорулгага үндүрүп берген акша-хөреңгилерни өскээр ажыглап турар, чуртталга фондузу баксыраар байдалче шилчип, мынчангаш чурттакчыларга улуг бергелер таваржып турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери, оларның доктаамал комиссиялары, бүгү актив чуртталга фондузунуң септелгезин тускай контрольга алыр болгаш акша-хөреңгилерни бүрүн шиңгээдип алырын хандырар, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чуртталга бажыңнарының септелгезиниң планын күүседир ужурлуг.

Коммунал болгаш албан черлериниң бажыңнарында чурттап турар муң-муң ажылчы чоннар боттарының күзели-биле септелгени чорудуп турарын база уттуп болбас. Бажыңнарның база боттарының квартираларының агар болгаш ортумак септелгезин олар чорудуп турарлар.

Чурттакчыларга тудуг материалы тып алырга, транспорт талазы-биле кандыг-даа янзының дузаламчызын көргүзери азы сүме кадары чер-чер Советтериниң, профэвилел организацияларының, бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчуларының хүлээлгези болур.

Септелге ажылдарының шынары, күрүнениң акша-хөреңгилериниң шын, ажыл-агыйжы ажыглаары дээш септелге организацияларының харыысалгазын бедидеринче онза кичээңгейни көрүндүрзе чогуур. Ажылды багай шынарлыг кылган ужурунда дыка хөй объекттерни чыл бүрүде катап септээр чорукту болдуруп болбас.

Кышка чуртталга фондузун белеткээри — улус ажыл-агыйжы улуг сорулга. Ону чедиишкинниг шиитпирлээри—чер-чер Советтериниң организакчы ажылындан, ажылчы чоннарның амыдыралының дугайында оларның кичээңгейинден хамааржыр.

Көдээ аныяктарның байырлалы

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). **Бистиң корр.** Тес-Хем районнуң комсомолчулары болгаш аныяктары июнь 27-де совет аныяктарның Хүнүн өөрүшкүлүг байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирген. Митингиге чыылган аныяктарга ВЛКСМ райкомунуң секретары эш Сереэдар байыр чедирген.

Байырлалга холбаштыр «Тес-Хем» совхозтуң, «Чодураа», «Тере-Хөл» колхозтарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери аныяктар чоңга солун концерт көргүскен. «Тере-Хөл» колхозтуң аныяктарының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи уран чүүл талазы-биле чоңга солун чүүлдерни көргүскени дээш ол коллективти 25 рубльдиң өртектиг барааннары-биле шаңнаан. Уран чүүлдүң херээн коллективтиң удуртукчузу Борис Чамбык эки организастап келген.

Ол байырлалдыг хүнде 32 мөге база хүрешкен. «Чодураа» колхозтуң хоочун мөгези хүрештиң түңнелинде шүүлген. Комсомолчу аныяк мөге («Тес-Хем» совхоз) Лоңгал Таан-оол ужууржешкен. Эки ажылдааны дээш 14 аныяктарны ВЛКСМ райкому Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

• • •

Самагалдай он бир чыл школазының 11-ги клазының өөредилгезин 12 оолдар, кыстар доозуп үнген. Мая Суваан, Федор Огнев, Фая Оюн олар өөредилгени эң дээре дооскан.

ИОСИП БРОЗ ТИТО МОСКВАЖЕ УЖУДУП ҮНҮПКЕН

ОМСК. (СЭТА). ЮСФР-ниң президентизи болгаш Югославияның Коммунистер эвилелиниң чигине секретары Иосип Броз Тито Сибирьге аалчы болуп чорааш, июнь 28-те Омскиден Москваже ужудуп үнүпкен. СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү А. П. Кириленко президент Тито-биле кады Москваже ужудуп үнүпкен.

◆

Кремльге беседа

Июнь 26-да Кремльге Иранның шахиншагы Мохаммед Реза Пехлеви-биле совет удуртукчуларының беседазы болган.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. И. Микоян, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин болгаш оон-даа өскелер беседага киришкеннер.

Найыралчы байдалга эрткен беседага совет-иран харылзааларны, оон иштинде экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалашкан.

(СЭТА).

Хүндүлүг аалчыларның алдары дээш

Иранның шахиншагы Мохаммед Реза Пехлевиниң болгаш оон кадайы Фарах Пехлевиниң алдары дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Кремльдиң Улуг ордузунга хүлээп алыышкын кылган.

Хүндүлүг аалчылар-биле кады оларны үдеп чоруур кижилер хүлээп алыышкынга келген.

Хүлээп алыышкынга совет таладан Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары Н. Г. Игнатов, В. И. Козлов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары В. Э. Дымшиц, И. Т. Новиков болгаш албанның өске-даа кижилери олурушкан.

Аалчыларның аразынга ССРЭ-де дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары, совет болгаш даштыкы журналистер база турган.

(СЭТА).

Москвадан үнүпкен

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар бистиң чуртувуска чораан хүндүлүг аалчыларны—Иранның шахиншагы дээрги Мохаммед Реза Пехлевини болгаш оон кадайы дээрги Фарах Пехлевини июнь 26-да Москва чылыг болгаш хүндүткелдиг ёзу-биле үдээн.

Ирандан аалчыларны үдээри-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы В. И. Козлов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. Т. Новиков болгаш албанның өске-даа кижилери аэропортка чедип келген.

Иранның шахиншагы аэропортка ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. И. Микоян-биле кады келген.

Чаагай күзээшкиннер-биле үдеттирген шахиншах болгаш шахиня тускай самолётче уландыр базыпкан. Каш минуталар эрткен соонда «ИЛ-18» Ленинградче ужудупкан.

Иранның шахиншагы болгаш шахинязы Ленинградтан аңгыда, Иркутскиге, Братскиге болгаш Ялтага база баарлар.

(СЭТА).

Чеди чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен

Москва областың үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери чеди чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенинге тураскаал кылдыр Москвага воскресеньеде митинг болган. Митингиге он муң ажыг кижи киришкен. СЭКП-ның Москва область комитединиң бирги секретары В. И. Конотоп митингини ажыткан. СЭКП ТК-ның Президиумунуң составын хүндүлүг президиумга митингиниң киржикчилери чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан.

Найысылал облазының үлетпүрү амгы үеде чеди чылдың эгезинде турганынга бодаарга, продукцияны барык бүдүн чартык катап хөйнү бүдүрүп үндүрүп турар дээрзин СЭКП-ның МК-ның секретары В. А. Демиченко бодунуң чугаазынга онзалап демдеглээн.

Митингиге элээн хөй ораторлар санал берген соонда Москва областың үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Москва областың үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларының өмүнээзинден митингиниң киржикчилери СЭКП Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чагааны хүлээп алгаш, Москва областың бүгү ажыл-ишчилери үлетпүрнү улам ыңай көдүрер дээш улам-на идепкейлиг демисежир, бүдүрүлгениң бедик культуразы, күш-ажылды эки организастаары дээш массалыг походту организастаар, бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүреринге эргежок чугула байдалдарны тургузар деп бүзүреткен.

(СЭТА).

◆

Төөгүге тураскаал

Броненосец «Потемкинге» тура халыышкынның 60 чылын демдеглээри-биле Совет чазактың шиитпирин ёзугаар тургускан тураскаалды ажыдарынга холбаштыр воскресеньеде Одессага митинг болган. Чурттуң янзы-бүрү хоорайларындан келген эргим аалчыларга—маадыр потемкинчилерге партияның Одесса обкомунуң бирги секретары М. С. Синица изиг байыр чедирген.

Ленинчилерниң үш салгалдарының төлээлекчилери тураскаал шывыын бадырыпкан болгаш хүлерден база граниттен кылган 9 метр бедик, улуг чаагай тураскаал чыылганнарның мурнунга көстүп келген. Тураскаал бедиктээжиниң бир талазында: «1905—1965» деп саннарны болгаш В. И. Ленинниң: «Броненосец «Потемкин» революцияның тиилеттирбээн девискээри болуп арткан» деп сөстерин сиилип чураан. А өске талазында корабльди дүрзүлеп чураан болгаш «Потемкинчилерниң салгакчылары» деп бижээн.

Совет Эвилелиниң гимнизиниң болгаш партийжи гими «Интернационалдың» магалыг чаагай аялгалары шөлге чаңгыланып үнген. «Феликс Дзержинский» крейсерден байырлал салюдунуң дааштаашкыннары диңмиреп үнген.

Броненосец «Потемкинге» тура халыышкынның идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи, 1904 чылдан бээр партия кежигүнү И. А. Лычев, Октябрь революциязының киржикчизи, 1917 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Н. Г. Голубенко, Кара далай флодунуң командылакчызының оралакчызы, вице-адмирал В. Ф. Чалый болгаш оон-даа өскелер митингиге чүве чугаалааннар.

Тураскаалдың баарынга хөй санныг боодал чечектерни салган.

(СЭТА).

Хой кыргылдазы, сиген кезилдези—хүннүң чугула айтырыы

Чедиишкиннерге доктаавас

БАЙ-ХААК. Таңдының мал ажылдакчылары боттарының Наадымынга күш-ажылчы көргүзүглерин сөңнеп турарлар. Дүүн биске дыңнатканың ёзугаар алырга районнуң колхозтары, совхозтары чартык чылда күрүнеге сүт садарының планын 177,5 хууга, эъттиин —101 хууга күүсеткеннер. Чартык чылдың планындан дашкаар таңдыжылар 8700 центнер сүттү дужааган.

«Межегей», «Тиилелге» совхозтар, «Революцияның чалбыыжы», «Совет россия» колхозтар эът, сүт садар талазы-биле чартык чыл планын ажыр күүсеткен.

Чартык чылда күрүнеге дүк садар дааланың темпизи база бедип турар. Ам хүлээп алыр пунктуларже 62,7 тонна дүктү чүдүрүп чорудкан.

Чедиишкиннерге доктаавас, Наадымга эң дээре күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр деп малчыннарның шиитпири ындыг.

ХОЙЖУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Ак-Туруг салбырда кыргылда пунктузу эки белеткеттинген. Хой кыргыыр муңгаш кажааның ортузун дургаар, кыргыыр хойларны киирип алырынга таарымчалыг шит кажаажыгашты колхозчулар кылгаш, оон бичии хаалгаларын кыргыкчы бүрүзүнүң дужунда кылган. Кажааның ийи талазында 30 хачылыг электри агрегат ажылдап турар. Кыргыкчылар узун стол кырынга хойларны салгаш кыргыыр. Кыргылдага ээлчег-биле келген хойларны тургузар, кайызынга-даа 500 хой кирер ийи чадагай кажаа бар. Кыргылданы дүргедеринге ол дыка таарымчалыг болган.

Бо чылын салбыр 11 муң 616 хойну кыргыыр болгаш күрүнеге 25,5 тонна дүктү садар хүлээлгелиг. Кыргылда июнь 17-де эгелээн. Хол хачылары-биле 15 кижи база хой кыргып турар. Эрткен каш хонукта кыргыкчылар бөдүүн дүктүг 4223 хойну кыргааш, оон 9239 кг, азы хой бүрүзүнден-не ортумаа-биле 2 кг ажыг дүктү алганнар.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ол салбырында хойжу О. Кошкар-оолдуң 434 хоюнуң бирээзинден-не 2 кг 350 грамм, М. Очур-оолдуң 510 хоюнуң баш санындан-на 2,3 кг дүк алдынган. Бускаар чайын агар немежирге, дүк оон-даа көвүдээр. Хойжу Шойдан Шой бир иртке онааштыр 3 кг 400 грамм дүктү кыргаан. Оон ажаалгазында бөдүүн дүктүг 588 ирт бар. Эки ажылдап турар кыргыкчыларның бирээзи Б. Сереңмаа хүннүң-не 75—80 кг дүктү кыргып ап келген. Чеден үш харлыг Моңгуш Далбыр хол хачызы-биле хүннүң-не 40—45 кг дүктү кыргып кааптар. Хой кыргылдазын дүрген доозарының үези келген.

Хой кыргылдазының медээзи

(1965 чылдың июнь 25-те)

Районнарның колхозтары	Кыргаан хойнуң хуузу	Бир хойдан-на алган дүк (кг-биле)
Тожу	123,2	1,8
Эрзин	89,3	2,1
Таңды	65,4	1,9
Улуг-Хем	63,0	1,9
Чөөн-Хемчик	60,7	1,5
Каа-Хем	58,0	1,8
Тес-Хем	56,3	2,3
Өвүр	44,0	1,9
Бии-Хем	39,8	2,1
Бай-Тайга	23,3	1,6
Барыын-Хемчик	16,8	1,1
СОВХОЗТАР:		
«Сүт-Хөл»	95,5	1,2
«Шекпээр»	94,9	1,2
«Межегей»	79,2	1,6
«Тес-Хем»	70,7	1,9
«Барлык»	69,8	1,3
«Чыраа-Бажы»	66,6	1,4
«Тиилелге»	64,7	1,3
«Найырал»	49,8	1,7
«Тээли»	43,6	1,4
«Улуг-Хая»	33,4	1,4
«Элегес»	25,6	2,5
«ҮТКА 25 чылы»	24,9	2,1
«Өөк»	—	—

Июнь 25-ке чедир республикада кыргыза чогуур хойнуң 56,1 хуузу, оон иштинде колхозтарда — 53,4, совхозтарда — 59,8 хуузу кыргыттынган. Республика хой бүрүзүнге онааштыр ортумаа-биле 1,8 кг, оон иштинде колхозтар — 1,9 кг, совхозтар—1,5 кг дүк алган. Дуржулга станциязы хоюн кыргып доосканболгаш хой бүрүзүнден 2,1 кг дүктү алган.

Үшкү ферма

Эрзинниң «Чаа орук» көдээ ажыл-агый артели үшкү ферманы тургускаш, оон малчыннарынга эът угланыышкынныг 165 баш мыйыстыг улуг бода малды хүлээдип берген. Инектерни кадарарын коммунист Хорлуу Соянга дааскан. Ам 102 инек төрээш, оларның бызааларын кадарчы бүрүн менди камгалап алган. Немей төрүттүнер 30 бызааны менди камгалап доруктурар хүлээлгени кадарчы алган. Оон-биле чергелештир, ферма сүт угланыышкынныг эвес-даа болза, чартык чылда сүт саалдазының планын күүседир, инектен алыр сүттү көвүдедир дээш, кадатты дүн-хүн чок чорудуп, оларын таарыштырып турар. Оон түңнелинде инектерниң сүдү элбеп турар апарган.

Фермада 8 саанчы бар. Оларның чамдыызы аныяктар. Саалдада 72 инек хүнде ортумаа-биле 250 литр чедир сүттү берип турар. Саанчылар Саара Дамба, Килик Санчы, Кара-Сал Лозанмаа болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап турар.

Ындыг турбуже, колхоз баштаар чери бо эът-сүт угланыышкынныг мыйыстыг бода мал фермазынче кошкак сагыш салып турар. Баштаар черден ферманың учётчигинге тургускан Өлчей Көгжей 3—4 хонукта фермага келбейн баргылаар.

Ферманы оъттуг, суглуг черлерже көжүрер, сайгарар хемчеглерни албаан. Ферманың малчыннары малды одарладып көжер дугайында айтырыг салырга, баштаар чер оларны транспорт-биле хандырбаан. Ынчангаш ферма чаңгыс черге дыка үр үеде турар ужурга таварышкан. Ам-даа чайлагже көшпээн, чазаглаан чери Тес унунда турбушаан.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕН

«Элегес» совхозтуң үшкү болгаш Кулузун сүт-бараан фермаларында беш-беш он трактор агрегаттары малга үнелиг чем болур люцернаны ажаап эгелээнден бээр үш-дөрт хона берген. Механизаторлар каш хонуктарда 120 га черниң люцерназын кескен.

• • •

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш техниканың белеткелин бүрүн дооскан болгаш кезилдени чоруда берген.

Баштайгы ийи хүннерде он-он гектар черниң сигени кестинген.

• • •

«Тиилелге» болгаш «Межегей» совхозтарның механизаторлары сиген кезилдезинге болгаш силос, сула ажаалдазынга ажылдаар бүгү техниканы септээрин бүрүн дооскан.

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче бо хүннерде организастыг кирипкеннер. Баштайгы кезилдеже тракторист А. Я. Нагаевтиң агрегады кирген.

ЧУРУКТА: сиген кезилдезиниң чорупт турары.

Фото С. Феоктистовтуу.

Чугула кампанияга белеткел

Көдээ ажыл-агый продуктулары сөөртүрүнге август бирге чедир 70 автомобильди белеткээри бистиң автоажыл-агыйывыска эргежок чугула апарган. Бирги ээлчегде «ГАЗ-51» деп автомашиналарны белеткээри негеттинип турар. Бо машиналар бисте 39, олар дүжүт ажаалгазынга ажылдаар ужурлуг. «ГАЗ-93» маркалыг 10 машина болгаш «ЗИЛ-58» деп машиналар дүжүт ажаап алыышкынынче чоруттунган турар. Чүък чүдүрер автомашиналардан чүгле ийи машинаның чолаачызы ам дээрезинде чок. Бүгү машиналарның чолаачылары бар. Оларның чолаачылап ажылдаан стажы үш чылдан куду эвес.

Машиналарны көдээ ажыл-агый продуктулары сөөртүрүнге белеткээринге кол чүүл болза, кузовтарны хынамчалыг кылыры болур. Бо талазы-биле бисте чамдык ажылдар кылдынган. Автомашина бүрүзүнүң кузовун хынап көрген болгаш септелге чорудар кузовтар илереттинген. Кузовтар септелгезиниң графигин ажылдап кылган болгаш кузовунга септелге негеттинип турар автомобильдерни чүък сөөртүлгезинден хостаашн тургускан.

Дүжүт ажаалгазынче чорудар 39 машинаның 25-иин кузовтарынга капитал болгаш ортумак септелге негеттинип турар. 10 кузовту септелге заводунда чагып каан болгаш кузовтар септээр эргежок чугула материалдар бистиң ажыл-агыйывыста бар. Тараа урар 900 шоодай болгаш шывыглар белеткеттинген. Көдээ ажыл-агый продуктуларын сайгарып сөөртүр автомашиналар август бирге чедир белеткеттинген турар.

Көдээ ажыл-агыйның харыысалгалыг кампаниязынга ажылдаар автомобильдерниң үзүктелиишкин чокка ажылдаарын хандырар төлээде, курлавыр фонд тургузары эргежок чугула. Автоажыл-агыйда ам «ЗИЛ-120» болгаш «ТЗ-51» маркалыг автомобильдерниң 22 мотору база өске-даа артык кезектер эвээш-биче бар. Бистиң ажыл-агыйывыста «ГАЗ-51-ниң» шимчедикчилери арбын бар-даа болза, «ЗИЛ-диң» моторлары болгаш соңгу өзектери эвээш. Бо машинаның мотору бисте чүгле 2. Бистиң шимчедикчилеривисти болгаш өске-даа кол агрегаттарывысты септелге заводу септеп турар, а септелге кончуг оожум темпилиг чоруп турар.

Септелге заводу чыл эгезинден бээр биске чүгле 13 мотор, 15 мурнуку, 4 соңгу өзектер, 2 руль септеп берген, а бистиң чагыывысты завод дыка саададып келген.

Бир эвес автосептелге заводу республиканың автоажыл-агыйларының чагыын бистиң ышкаш шүшпес кылыр болза, көдээ ажыл-агыйның харыысалгалыг кампаниялары — мал чеминиң белеткелинге, дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш өске-даа продуктулар сөөртүлгезинге бергедээшкин тургузуп болур. Ындыг болганда, амдан эгелээш автосептелге заводунуң ажыл-чорудулгазының темпизин дүргедедири негеттинип келген.

Чугула агрегаттардан аңгыда чамдык кезектерниң бар турары эргежок чугула. Чамдык үүрмек кезектерге дүжүт ажаап алыышкынының үезинде хынамчалыг болуру чугула, оларны кайы хамаан чок садар чоруктарны амдан эгелеп болдурбас болза чогуур.

ГАЗ маркалыг машиналарның резиназы — дугуйлар, камерлер чок, а оларның кажан келири безин билдинмес. Автоэргелелдиң хандырылга килдизи автоажыл-агый черлеринге дузалажып, автомобильдерниң артык кезектери-биле, резина-биле хандырар дугайында хемчеглерни алыры негеттинип келген. Бистиң автоажыл-агыйывыста ГАЗ-тың дугуйлары эргижирээн, изиг үелерде дугуйлар чарлып, орукка чолаачылар септелге кылып, падын бараарлар. Бо байдалдар автомашиналарның анаа турар чорууун болдуруп, бүдүрүлге планын күүседиринге ажыл-агыйга бергедээшкиннерни болганчок таваарыштырып турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүнге автомобильдерни белеткээр талазы-биле бистиң ажыл-агыйывыс бар аргаларны ажыглап, чогуур хемчеглерни ап турар болгаш моон соңгаар-даа алыр. Чугула кампания үезинде автомобильдерниң шимчээшкинин үзүктелиишкин чокка хандырар төлээде, артык кезектерниң фондузун тургузары эргежок чугула. Бо талазы-биле дузаны көргүзерин автоэргелелдиң хандырылга килдизинден дилеп турар бис.

Ам удавас эгелээр күскү кампанияның бетинде № 1, 2 АТК-ларның техниктиг хандырылгазын экижидип тургаш, өске чүъктерни, аң ылаңгыя хөмүр даш сөөртүлгезин дүргедедири эргежок чугула апарган. Бистиң ажыл-агый бо талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Күскү кампанияже үнер бригадаларны четчелеп турар үеде агрегат-участок аргазы-биле септелге чорудуп турар бригадаларны хевээр арттырары эргежок чугула. Бо чорук автомобильдерниң доктаамал ажылдаарын хандырар болгаш чолаачыларга таарымчалыг байдалды тургузар. Оон аңгыда автомашиналарның доктаамал барып турар черлеринге техниктиг-хандырылга пунктуларын организастаары артык эвес. Ындыг пунктулар автомашиналарның техниктиг көрүлдезин хандырар.

Кызылдың № 2 АТК-зының коллективи дүжүт ажаалдазынга белеткел ажылын дүрген болгаш чогуур үезинде доозар дээш бар аргаларны, курлавырларны ажыглап тургаш, бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири чигзиниг чок.

С. КАСНОПЕРОВ,
№ 2 АТК-ның гаражының начальниги.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

АЖЫК ЧУГААЛАЖЫЫШКЫН

«Тыва тудуг» трезиниң тудугжулары чеди чылдың сөөлгү чылында чуртталга бажыңнарын болгаш культура-амыдыралдың тудугларын ажыглалга киирер талазы-биле багай эвес ажылдап турарлар, тудугнуң шынары-даа экижээн. Маңаа трестиң дузалаар бүдүрүлгелериниң комбинады улуг салыышкынныг болган. Ол комбинат тудуг участоктарын тудугнуң янзы-бүрү материалдары-биле эки хандырып келген.

Ынчалза-даа дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының ажылында четпестер барын, ол четпестер план күүселдезинге, бот-үнени чиигедиринге болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринге багай салдарны чедирип турар. Экономиктиг анализ бюрозунуң ажылын экижидери чугула. Ол бюро цехтерниң, участоктарның ажылын анализтевейн турар. Ол бүгү болгаш өске-даа четпестерни коллективтиң партия организациязының чоокта чаа болган ажык хуралынга коммунистер чөптүг-биле шүгүмчүлээн.

Бо чылдың бирги кварталында комбинат күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш чыылдаларның планын күүсетпээн. Бараанныг продукцияның бот-үнези эрткен чылдың бирги кварталында турганындан улгаткан. Эрткен беш айларның бүдүрүлге планы ниити продукция талазы-биле 99,7 хуу, бараанныг продукция талазы-биле 98,9 хуу күүсеттинген. Ол-ла үе иштинде комбинат продукция өртээниң 286 муң рубль ажыг чарыгдалын болдурган, ажылчыннарның ажыл төлевири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн мурнап турар. Сес цехтиң чүгле ийизи бүдүрүлге планын күүсеткен. Продукцияның шынары чавыс болуп турарының дугайында шыңгыы шүгүмчүлелдер база болган.

Профэвилел комитеди болгаш эш-хузунуң суду бүдүрүлге чорудулгазында, күш-ажыл чурумунда четпестер-биле шыңгыы демисел чорутпайн турар. Ажылчыннар ай, квартал иштинде боттарының канчаар ажылдааның билбес.

Партбюро секретары эш Очур-оол партбюронуң болгаш хөй-ниитиниң организацияларының ажылдарын эки башкарбайн келген. Партия хуралдарын ховар чыылдырып турар. Ооң түңнелинде коллективте шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел кончуг кызыы болуп, четпестер чогуур үезинде чайлаттынмайн турар. Чамдык коммунистер авангардчы ролюн чидирген. Ылангыя коммунист Саян-оол бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити амыдыралынга идепкей чок киржип, чурум үреп турар.

Бир эвес үстүнде айыткан четпестерни чайладыр, коллективке партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарны үндезини-биле эде тургузар болза, «Тыва тудуг» трезиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының ажыл-агыйжы чедишкиннери улам эки болур ийик дээрзин коммунистер ажык-биле чугаалашкан. Партия хуралының илереткени ол четпестерни чайладыр талазы-биле херек кырында организакчы ажылдарны партбюронуң талазындан чорудары күзенчиг.

Н. ЛОБАЧЕВ.

СОРУКТУГ АНЫЯКТАР

Узун, делгем Чыргакының унун каастаан күш-ажылда 600 ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар киржип турар. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш демиселде комсомолчулар мурнуку одуругда чоруп, боттарының күш-ажылчы үлегери-биле аныяктарны эдертип чоруп орарлар.

Совхозтуң мал ажылында 122 комсомолчулар ажылдап, ниитиниң малының баш санын өстүрер, эътти, сүттү, дүктү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш комсомолчулар болгаш аныяктар аразында чарышты калбарткан. Эш Шериг-оолга удурткан фермазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежип турар Шык-Бажы сүт-бараан фермазының ажылдакчылары беш айларда сүт бүдүрер онаалгазын чедишкинниг күүсеткен. Ол ышкаш Мажалык фермазында элээн хөй аныяктар күш-ажылчы үлүүн сүт саалдазынга киириштирип турарлар. Саанчы эштер М. Өшкү-Саар, К. Бопуй, К. Солунам, В. Монгуш болгаш өске-даа саанчылар чыл дургузунда 950—1200 кг сүттү саарын хүлээнген. Олар сүт саалдазының талазы-биле квартал онаалгаларын күүседип турарлар.

Комсомолчу-аныяктарның Кудуктуг-Ховуда хойжу бригадазы хой ажылын хөгжүдеринге биче эвес үлүг-хуузун киирип келген. Бригаданың хойжулары бо чылын 100 хойга онааштыр 90 хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү алырын хүлээнген. Ында хойжулар М. Сумбаакай, Х. Шагыр-оол болгаш өскелер-даа чарышка шылгараан. Монгуш Чоланың удурткан бригадада комсомолчу Донгак Кижин-оол төрээн 287 хоюнуң 295 хураганын менди доруктуруп алган.

Малдың үнелиг чеми—кукуруза өстүрүлгезинде комсомолчулар болгаш аныяктар ажылдап, гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан масса дээш демисежип, кукурузаның чайгы ажаалгазын экижидип турар. Көк-Талда эш Садыйоолга баштаткан кукурузачылар 250 га черде тараан кукурузазынга суггарылганы ийи удаа чоруткан. Ол культураның шөлүнге чазын 275 тонна өдекти төп чемишчиткен. Кукурузаның өзүмү эки.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң комсомолчу-аныяктары Совет аныяктарының хүнүн шак ындыг бедик көргүзүглүг күш-ажылы-биле уткаан болгаш чеди чылдың сөөлгү чылының ийиги чартында ол чедишкиннерни улам өстүрер дээрзиниң бадыткалдары бар.

С. ОЙДУП-ООЛ.

Эки шынарлыг продукция дээш

Бүдүрүлгечи чедишкиннер дээш Кызылдың хлеб заводунда коммунист Елизавета Викторовага удурткан кондитер цегиниң ажылчыннары шудургу ажылдап турарлар.

Цехтиң үш бригадаларының ажыл-ишчилери коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болуп ажылдап, күш-ажылчы чедишкиннерин быжыглап турар. Бүдүрүлгечилер ай, квартал онаалгаларын үргүлчү ажыр күүседиринге чаңчыккаңнар. Чижээ, май айда 57 тонна кондитер кылыгларын бүдүрер онаалгазын ажыр күүсеткен. Июньнуң бүдүрүлге онаалгазы база-ла күүсеттинериниң кырында. Ажылчыннар ортузунда социалистиг чарыштың калбарганы, күш-ажылдың организастының эки тургустунганы, партийжи-политиктиг ажылдың бедик деңнелде чоруп турары—цехке чедишкиннерниң үндезинин хандырган.

Цехте ажылдың чорудулгазының түңнелин ай санында чугаалажып, көргүзүг самбыразынга чедишкиннерниң чурагайларын чырыдып, мурнакчыларны илередип, оларны мактал-шанналга киирип, четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле илереткеш, ону чайладырының хемчеглерин ап турар. Ооң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн болгаш продукцияның шынары экижээн.

Күш-ажылдың шылгаракчылары ында өзүп турар. Чижээ, Н. Иргит, Жугалев, В. Ошенов, В. Даниленко, В. Машенко болгаш өскелер-даа бүдүрүлге онаалгаларын 120—150 хуу чедир күүседип турарлар.

Цехтиң хана солунунуң редактору коммунист эш В. Качалова бүдүрүлгениң болгаш ажылчыннарның ажылының чедишкиннерин доктаамал чырыдып, четпестерни илередип турар. Кондитержилер политиктиг болгаш техниктиг өөредилгелерже хаара туттунган. Кижи бүрүзү хөй-ниити даалгалыг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр болгаш арагалаар-чорук-биле демисел ында эки тургустунган.

К. САРЫГ-ООЛ.

Наадым июль 24—25-те болурун утпаңар

ХОЙ АЖЫЛЫНДА АЖААП АЛЫЫШКЫН

Тываның хойжуларында харысалгалыг үе — хой кыргылдазы чоруп турар. Күрүнениң дүк садып алырының планын күүседири колдуунда-ла ол кампанияны канчаар эрттиргенинден хамааржыр.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдер талазы-биле тодаргай хемчеглерни СЭКП ТК-ның март Пленуму ажылдап кылган. 1965 чылда болгаш ооң дараазында беш чылдарда мал ажылының продукциязын бүдүрериниң талазы-биле онаалгаларны ТК-ның доктаалынга дүүштүр ажылдап кылган болгаш бадылаан.

Бистиң республикавыс бо чылын 2 муң тонна дүктү күрүнеге садар ужурлуг. Дараазында чылдарда дүк белеткелиниң хемчээли элээн өзер болгаш 1970 чылда 2,7 муң тонна чедер, ооң 2000 тоннаазы эки шынарлыг дүк, чүгле 26 хуузу бөдүүн дүк болур. Планны кылырда, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак эрткен он чылдарда мал ажылының продукциязын садып алганының болгаш белеткээниниң деңнелин, а ол ышкаш мал ажылын улам ынай хөгжүдериниң перспективаларын, бистиң чамдык районнарывысты хой өстүрер черлер кылдыр специализастаарының чогумчалыын барымдаалап көрген.

Республиканың бедик даглыг районнарынга хой ажылын хөгжүдеринде бергелерни барымдаалап көргеш, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Эрзин, Тожу, Улуг-Хем, Таңды районнарының колхозтарының садып турары болгаш совхозтарының дужаап турары дээди, ортумак болгаш ортумактан куду деңгилгелиг хойну болгаш өшкүнү садып алыр база дужаар өртээнге 100 хуу хемчээлдиг немелдени чазак кылган, а Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарның совхозтарынга садып алырының өртээ 3 хууга болгаш колхозтарынга 5 хууга өзер.

Үе-төөгүден бээр мал ажылын чорудуп келген тыва улустуң чаагай амыдыралының дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкыны оон илдең-дир.

Ооң-биле холбаштыр республиканың хойжуларының бирги хүлээлгези болза, партияның сагыш салыышкынынга ажыл-херээ-биле харылаары, чеди чылдың сөөлгү чылында күрүнеге дүк садарының талазы-биле доктааттынган план-онаалганы күүседири болур.

Республиканың ажыл-агыйларынга бруцеллёзтуг хойларны узуткаанының уламындан дүк садып алырының планын күүсединге берге байдал тургустунуп келген, чүге дээрге хойларның баш саны элээн кызырылган. А ол чорук хой кыргылдазын эң-не кичээнгейлиг көөрүн, кыргылданың хуусааларын сагыыр, дүктүң чидириин шуут болдурбас, шак ындыг аргаларны ажыглаарын хойжулардан негеп турар. Электриктиг арга-биле хойларны кыргыыр чорук улуг ужур-дузалыг, хол-биле кырганынга бодаарга, ол арга дүктү куду болгаш дески алырының күсели-биле хой бүрүзүнден 100—200 грамм бөдүүн дүктү, 300—400 грамм нарын дүктү немей алырының аргазын берип турар. Ол эки курлавыр-дыр, ону херекке албайн барып болбас. Оон аңгыда электрилиг кыргылда эң-не бедик шынарлыг дүктү алырының, хойларны кыргылда үезинде кезер чорукту болдурбазының аргазын база-ла берип турар.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйлар боттарында четчир санныг электрилиг агрегаттар бар турда-ла, шаандагызы ышкаш, хойларны хол-биле кыргып турары таарышпас-тыр. А ол дээрге хойларны черге салып алгаш, мергежил чок кыргып, оон уламындан оларны кезип, балыглап, дүктү чидирип турары ол-дур. Ынчаар кыргаанындан дүктүң шынары кончуг баксырап турар.

Чижээ, эрткен чылын хой ажылдыг ажыл-агыйларның саткан 2 муң тонна дүгүнүң 64,5 хуузу казылдалыг, чүгле 35,5 хуузу норма ёзугаар болган. Дужааттынган дыка хөй дүк боктуг, нарын болгаш бөдүүн дүк холуксаалыг, чолдайтыр кестинген.

Дүктүң кол берикчилери болур Өвүр районнуң колхозтарының дужааган дүгүнүң 97 хуузу, Таңды районнуң дужааган нарын дүгүнүң—91 хуузу, чартык нарын дүгүнүң—90 хуузу, чартык бөдүүн дүгүнүң—64 хуузу казылдалыг болган. Ол дээрге ук ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери хой кыргылдазын, дүктү аңгылап сорттаарын хайгааравааның, бодунуң кол байлаа—дүктү ажыл-агыйжы эвес көргениниң түңнели-дир.

Дүктү аңгылап сорттаар кижилерни багай белеткээр, оон эртерге удуртукчулар кижилерни белеткээри-биле чорударын күзевес чорук улуг каражаларга чедирип турар. 1964 чылда 247 центнер нарын дүк бөдүүн дүк-биле холужуп, бокталган болган, оон уламындан ажыл-агыйлар 18475 рубльди чедир албаан. Эрткен чылын Бай-Тайга болгаш Таңды районнарга дүктү чолдайтыр кезери болгаш үшкү класстың дүгү 25 хуу өскен турган. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга барык-ла бүгү бөдүүн дүк казылдалыг болгаш шын эвес сорттаттынган болган.

«ҮТКА 25 чылы», «Элегес», «Сүт-Хөл» дээн ышкаш, Тываның хой ажылдыг улуг совхозтары безин зоотехниктиг контрольдуң чогунуң, хумагалыг эвес, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде экономика талазы-биле биче эвес когаралга таварышкан. Дүгү казылдалыг болганының уламындан «Сүт-Хөл» совхоз 14 муң рубльди, а «ҮТКА 25 чылы» совхоз 36 муң ажыг рубльди чедир албаан.

Аар-саар чүүлдер кылдыр сагындырар ол бүгү четпестерниң түңнелинде республиканың ажыл-агыйлары 322 муң ажыг рубльдиң когаралынга таварышкан.

Эрткен чылдың шак ол четпестеринден чогуур түңнелди чамдык черлерде ам-даа кылбайн турар. Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозка бо чылдың кыргылда үезинде база-ла нарын дүктү бөдүүн дүк-биле холуп эгелээн. Оон хоралыын айыткан хереэ бар деп бе. Шак ындыг чоруктарны дөп-дораан чайладыр херек.

Каа-Хем районда «Бурунгаар» колхоз хой кыргыыр пунктуну эрги хаван кажаазында дерип тургускан, ооң өдээ болгаш богу аштаттынмаан. Ынчангаш дүк бокталып турар. Кыргып турары багай, хойларга хөй дүк артып каап турар. Кыргылданы чартык нарын дүктүг хойлардан эгелээн, а бөдүүн дүктүг хойларны дараазының ээлчээнге арттырган. Ол бүгү четпестер болза кыргылданы колхоз баштаар чериниң кежигүннериниң болгаш тускай эртемниглериниң талазындан контрольдаваанының түңнелинде болуп турар, олар кыргылда пунктузунга чаңгыс-даа катап келбээн.

Кыргылдада ажылды организастааны база-ла багай болуп турар. Дуржулга станциязында кыргылда пунктузун, кыргылда агрегаттарын эки белеткээн болза-даа, дүктү аңгылап, сорттаарынче чогуур кичээнгейни салбаан.

«Элегес» совхозта хой кыргылдазы элээн эки эртип турар. Кыргылданы организастаары болгаш эрттирери-биле совхозтуң кол зоотехниги Г. Зверевага харысалгалыг кылдыр пунктуда быжыглаан. Кыргылданың графигин болгаш чогуур хемчеглерни ажылдап кылгаш, бадылаан. Олар кыргылданы 26 ажыл хүнүнде доозар деп төлевилээн. Ында дүктү аңгылап сорттаарын мергежилдиг кылып турар. Кыргыкчыларны тускай хеп-биле хандырган, пунктуда аптечка болгаш столовая база бар. Тус-тус кыргыкчыларның ажылының түңнелин хүн бүрү үндүрүп, немелде төлевирни берип турар, ынчангаш кыргыкчылар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринге, дүктүң шынарын экижидеринге сонуургалдыг.

Хыналданың көргүскени-биле алырга, хөй-хөй ажыл-агыйларда кыргыттынган дүк дужааттынмайн чыглы берген чыдар, ооң уламындан тоглап төнүп, бокталып турар. Чижээ, июнь 20-ге чедир ниитизи-биле кыргыттынган 4558 центнер дүктүң чүгле 2962 центнери азы 60 ажыг хуузу дужааттынган. Ниитиниң байлаак ажыл-агыйжы эвес көөр чорук-биле шиитпирлиг демиселди чорудары эргежок чугула. Маңаа колхозчулар боттары, совхозтар ажылчыннары, партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары дузалажыр ужурлуг.

Хойну дүрген арга-биле кыргыырын шиңгээдип алыр талазы-биле кыргыкчылар конкурузу «Өөк» совхозка бо чылдың июль 1-де болур. Бодунуң арга-мергежилин көргүзүп, бүгү Российаның кыргыкчыларының Волгоград хоорайга болур маргылдаазынга киржир эргени чедип ап шыдаар аргалыг төлээлекчилериниң ол конкурска баарын хандырар дээш, ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организациялары арткан хонуктарда бүгү хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Г. МАШКОВСКИЙ.

ХОСТУГ ИНЕКТЕР

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында чурттакчыларның хуузунда инектери ам-даа организастыг кадатка четче кирбээн. Чурттакчыларның 470 ажыг инээнден чүгле 100 ажыг инек кадатта кирген. 370 инек хостуг чоруп, тараа шөлүн чаза базып турар.

Сиген, тараа дыка үнүп чыдар. Ол «Хостуг» инектерни сиген, тараа шөлүнден чайладып, организастыг кадатка киирер дугайында Чаа-Хөлдүң көдээ Соведи (даргазы эш Лопсан) кандыг-даа хемчег албайн турар.

Б. МОНГУШ.

Бирги чергениң бирээзинде

(ЧУРУМАЛ)

□

Эрес-оол Ондар 1959 чылдың чай эгезинде 500 хураганнарны хүлээп алган. Ынчан ооң хары он тос турган. Даштындан көөрге, өзүмү ындыг-ла улуг эвес болза-даа, ол аныяк оол малга ынак, ону кадарыксаар. Адазы Чөнүкпен ашак коллективтиг ажыл-агый тургустунгандан эгелээш, амыдыралының сөөлгү хүнүнге чедир-ле хөйнүң малын малдап келген. Ынчангаш оглу мал ажаап, азыраарынга, ону кадарарынга бичиизинден чаңчыгып калган.

Хүлээп алган хураганнарын Эки-Оттугга аппарып чайлаглаткан. Күскээр хураганнары аажок семирээн, дүк-дагы четчип, улуг хойлар болган. Ам мурнунда берге үе—кыш. Кышты-ла хүр, менди ажырып алза чайлыг. Ынчалза-даа оларны каяа кыштадыры малчынга билдинмес турган. А өске хойжулар өдек-кыштаан шагда-ла айтырып алган, септеп, чылыглап киирипкен.

— Бригадир чүге келбес чоор, авай?—деп, ол бир-ле катап авазы Монгуш Тапынага чугаалаан.—Хойну каяа кыштадыр бис? Азы мен суурже баткаш, айтырар мен бе? Өдек-кыштагны ам белеткевес болза хоржок. Кыш манаар эвес.

— Сен суур бады баарыңга хойну кым кадарар боор, оглум—деп, авазы ындыг болган.—Болар меңээ кайын четтирер. Ыт-куштуг чер ышкажыл, ээн салып болбас. Өдек-кыштаг дугайын даргалар бодап тур ыйнаан.

— Бодап турар чүве болза, мынчага чүге келбезил, ынчаш?—деп, Эрес-оол дүвүреп чугаалаан.—Кылыр ажылдың дегн херек. Кыштаар черни айтыртып алгаш, септеп, чылыглаар бодап тур мен.

— А өске улуска септедип бербес чүве бе, оглум?

— Малчыннар боттары септеп ап турар чүве-дир.

— Каш хондур манап көр, оолдар чедип келзе, хоюңну оларга кадартып кааш, суурже кирип, ужурун тыпкай-ла сен.

Неделя хире болганда, мал бригадири баштаан, элээн каш кижилер Эрес-оолдуң аалынга чедип келген. Өдек-кыштаг дугайын Эрес-оол айтырып четтикпейн орда-ла, бригадир:

— Хойларыңны бо эшке хүлээдип бээр апаар-дыр сен—дээш, кады келген бир эжинче айыткан.

— Чүге?—деп айтырыпканын Эрес-оол боду эге-ле эскербейн барган.

— Чайлагладып, семирткениң эки-дир, харын—деп, бригадир чугаалап эгелээн.—Ынчалза-даа кыш берге болдур ийин. Аныяк кижи-дир сен, дуржулга чок. Хойлар келир чазын төрүүр апаар, ынчангаш дуржулгалыг кижиге кыжын кадартыр деп шиитпирледивис.

«Шиитпир шиитпир-ле болгай» кылдыр бодааш, Ондар Эрес-оол бригадирге удурланмаан-даа.

— А мен чүнү кылыр мен?—деп, Эрес-оол чүгле ону бригадирден айтырган.

— Тудуг-дадыг дээш ажыл-ла хөй. Оон кылышкай сен аан—деп, бригадир харылаан.—А амдыы чылын частап бээр аныяк хойлар хүлээдип бээр чадавас боор.

...База катап час. Ынчан бригадир Василий Серенович ужуражып келгеш, Эрес-оолга мынча дээн:

— Күзүн-не аазаан болгай мен, утпаан сен ыйнаан?

—Чүнү дээриң ол?—деп, Эрес-оол удур айтырган.

— Хой үзүп бээр дээн ышкажым кай—дээш, Василий Серенович хөглүг каттырган.—Туралаанныңны ам алгай сен.

— А-а, ону ынчап турарың ол ышкажыл! База-ла хураганнар бе?

— Ийе, хураганнар. Черле ынчаш хураган кадарарынга мергежий берген кижи болгай сен.

— Күзүн база-ла арылдыр апаар силер ыйнаан?

— Оозун өөренип көөр апаар—дээш бригадир каттырбышаан, аныяк эриниң эктинден часкагылаан. — Ажырбас оң. Дөмей-ле хойжу болу бээр сен...

Ийиги чылдың күзүнүнде Эрес-оолдуң кадарган хураганнарын база-ла өске кадарчыга хүлээдип бээр апарган. Кижиң ынчан кээп удурланы берген:

— Чок. кадаргапнай мен кадарар мен. Чылдың-на хунаап ап турарга кайын тааржыр. Ындыг-ла багай кижи болзумза, чүге берип турар силер?

— Кыш берге болдур ийин — деп, Василий Серенович чөвүн чугаалаан. Бээр дыңна даан. Сен чаңгыс-даа кыжын хой кыштатпаан болгай сен. Чайгы үеде кадарары чайлыг чүве. А кыжын малды хүр ажырып, ооң төрээн төлүн менди камгалап алыры дээрге эң-не харысалгалыг ажыл. Ниити херектиң эргежын барымдаалааш, колхоз баштаар чери ынчаар шиитпирлээн. Мен ону шын деп бодап тур мен.

— Че, моон соңгаар мал кадарбас мен—деп, Эрес-оол буруй берген.—Силер меңээ бүзүревес ышкажыл силер?

Тогду хойларын хүлээдип бээрге, өске кадарчы сүрүп алгаш чорупкан. Эрес-оол соондан дыка ур көрүп тургаш, өөнге кирип келген. Оглунуң арай-ла ундаргай шырайын эскерип кааш, авазы айтырган:

— Хураганнарын аппаарга, муңгарап олур сен бе, Эрес?

— Бүзүревес ышкажыл...

— Кайын бүзүревес боор, оглум. Кышкы үеде малды черле сайгарар, эки кижилерге ажаадыр чүве. Сен аңаа хомудава. Баштаар чериң кылып турары шын-дыр. А амдыы чылын чайын база-ла кадарар сен.

— Каяа ынчап турар ону. Ооң-биле болгай аан.

— Бичии кижи улуг улустуң чугаа-сөзүн дыңнаар чоор, оглум. Сени кандыг улуг кижи дээрил? Чаа-ла чээрби бирлеп тур ышкажыл сен.

«Моон соңгаар мал кадарары боду билзин» деп, Эрес-оол ынчаар бодап алган. Кыш адакталып, мээстер берзенип эгелээн. Часкы чылыг хүннер келген. Ол-бо чоруп тургаш, хойжу бригаданың чаны-биле эртерге, чаш хураганнар чиңледир эде бээрге, Эрес-оолдуң чүрээ шимирт кынныр. Сактырга бодунуң кадарган хураганнары чиилежип турган ышкаш болур. Сагыжында саарзык бир-ле чүве бар. «Элдептиин аа? — кылдыр Эрес-оол иштинде боданыр. Мал хүлээп албас депкен-не болгай мен. А бир эвес база катап хураган кадар дей берзе канчаар мен?...»

Бир-ле хүн дүъште бажыңынга келгеш олурарга, даштын чаш хураганнарлыг хойлар чииледир алгыржы берген. Эрес-оол туп-тура халааш, даштыгаа үнүп келген. Ийи аъттыг кижи хой сүрүп кел чораан. Оларның бирээзин Эрес-оол ырактан-на таныл каан: хойжу бригаданың бригадири Ховалыг Биче-оол болган. Бригадир ынчамынча чортуп олура-ла, ойнайсылдай алгырган:

— Оолдуг-төлдүг малың чоп уткуп албас кижи сен, оол! Боларны сүрер дээш, пат түредим.

Эрес-оол чүве-даа ыттаваан, чазык хүлүмзүрөп каан. Ооң секпилдерлиг арнынга өөрүшкү чайнай берген. Ынчалза-даа бригадирниң сөзүнге бүзүревээн аянныг айтырган:

— Кайнаар көжүрүп бар чор силер?

— Көжүрүп деп чүң боор, дуңмакым? Сеңээ өнчү кылдыр эккелген чүве-дир.

— Че, кайын ам.

—Шынап-ла ындыг, дөө ол Чопаалайдан айтыр даан. «Ийи чылда хоюн алыскаш, хойдан өкпелээн кижи» деп, Василий Серенович ынчап олур. Сеңээ сүрүп аппарып бер дидир. Ам хунаавас бис деп сөзүн берди. Эрес-шоваан, кежээ-кызымааң көргүзүп тургай сен. Адың безин Эрес-оол болгай.

Эрес-оол хойларны көрүп турарга, арган-доргаңы аажок болган. Чамдызы деңгүп-ле элеңнедип чоруур. Иезинден аскан хураганнарның алгы-кышкызы-даа хөлчок.

— Бо Чопаалай деп кижиниң кадарган малы-дыр ийин—деп, Биче-оол тайылбырлаан. — Мырынай чудадып алган. Хураган хамаан чок улуг хойлар безин хорамчалыг болган. 330 хойдан деңгүп-ле 190 хураган алган-дыр. Хөөкүй хойларның арган-доргазын көр даан.

ЧУРУКТА: Эрес-оол Ондар.

— Өске кижиниң четпес тудуу, арган-доргаң малын хүлээп алырымга болур чүве бе?—деп, Ондар Чөнүкпенович бригадирден айтырган.

— Санап тургаш, хүлээдип бер диди. А бо багай кадарчыны ажылдан үндүрген-дир.

Ондар Эрес-оол шак ынчаар доктаамал кодан хойга чединген. Арган хойларны эки семиртир дээш, ол чайын каш-даа катап хонаш солаан. Чай ортузундан эгелеп малынга чиртири-биле боду сигенни кезип ап турган. Күс эгелээриниң мурнунда-ла кыштаар черинге барып, кажаа-хорааны септеп, чылыглап, өдээн бөлүп алган. Ооң мурнунда чылдарда колхоз баштаар чери, тогду хойларны күзүн дуржулгалыг кижилерге бергеш, шын кылып турган дээрзинге Эрес-оол баштайгы кыжын-на бүзүрей берген. Күстен эгелээш, хоочун малчын Ховалыг Биче-оол-биле болгаш Оюн Содуй-оол-биле сүмележип, хойну кыжын канчаар кадарарын, чаш хураганнарны менди ажаап алырда, чүнү кылырын үргүлчү айтыртып ап турган. Аныяк малчынның үндүрген күжениишкини эки түңнелди берген. 441 хойдан 463 хураганны менди камгалап алган. Ооң соонда бодунуң арга-мергежилинге бүзүрел аныяк малчынга улам быжыккан.

Дараазында оон-даа хөй хураганны менди доруктурар сорулганы Эрес-оол салып алган. Ол аразында аныяк эр өгленип, баштанып алган. Кадайы Рая Ондар ооң-биле кады хойларны азырап, ажаажып турган. Сүме алыры-биле дуржулгалыг малчыннарга үргүлчү баар. Оларның дуржулгазын карак-биле көрүп, хойларын ынчаар ажаап, тежээп турган. Дуржулга чоорту чедип алдынган. Аныяк малчын өг-бүлениң ажылының көргүзүү чыл бүрү улам бедип кел чораан. Оларны дуржулгалыг малчыннар безин мактап турар апарган.

Ондар Чөнүкпенович бо чылын көргүзүг талазы-биле республикага бирги черлерниң бирээзин ээлээн, 427 хойдан 540 хураган алган, азы чүс хойга онаалтыр 125 хураганны менди доруктурган. Аныяк малчынның Наадымга белээ ол-дур.

Чайгы хүн дүъш эртип, сериидей берген. Ондар Чөнүкпеновичиниң Курдаг-Адырда коданының чанында ыяш девээзинге бөлдүнчүп алгаш турган хойлар хем унун өрү оъттап үнүпкен. Малчын бодунуң хөлгези—мотоциклин мунупкаш, хойларын эрте халыткаш, дергин кыдыында шыкка доктаай берген. Куду адаанда чиргилчинниг ховуларның, шаттарның барааны көстүп чыткан. Чиргилчиннигде көөрге, хойлары бирде читкилей-даа бээр, бирде кедергей улуг теве дег-даа апаар. Харын далай дег чалгып чыткан ышкаш кылдыр сагындырар.

Н. АРАНЧАА.